

Философия жана инсандагы баалуулуктар

УДК: 37.013

Осконбаева С., Боркошова С. ЖАМУ

Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы экологиялык тарбиянын чагылдырылышы.

Билим берүү системасында ар бир жарандын деги коомдун келечеги турпатын, өлкөнүн эртеңки өнүгүү мүмкүнчүлүгүн аныктоо маселеси турат. Бул процесс жогорку деңгээлдеги квалификациялуу кадрлар ЖОЖдордо даярдоо жана аларды адистиги боюнча жумуш менен камсыздоо жаңы илимий технологияларды жаратуу аларды өндүрүшкө киргизүү, инновациялык экономиканы шарттоо аркылуу ишке ашырылат.

Жогорку билим берүүнүн максаты эмгек базарынын шартына ылайыкташкан, атаандаштыкка жөндөмдүү комплекстүү, жоопкерчиликтүү, өз кесибин терең сүйгөн жана өздөштүргөн, дайыма кесиптик өнүгүүсүн токтотпогон дүйнөлүк ченемдерге туура келгидей мыкты адистерди даярдоо.

Окутуунун түпкү максаты - окуучулардын акылын өстүрүп, ыйманын түптөө экенине, педагогикалык процесс өз табияты боюнча чыгармачылык мүнөздөгү ишмердүүлүк экендигине, окутуу - окуучулардын активдүү акыл ишмердүүлүктөрүн уюштуруучу мугалимдин акыл ишмердүүлүгү экендигине акыл парасаты жетишпейт.

«Бала окутканды окутуучу дейбиз, бирок алардын баары эле устат деген улуу наамды алууга акысы жок» - деп айткан экен немец элинин улуу акыны Гете. «Баланы тарбиялап адам кылып чыгарууда устаттын милдети эбегейсиз зор, ары татаал. Чыныгы устат кандай шартта болсо да, келечектин ээси боло турган инсанды тарбиялайм деген улуу максаттан тайбайт. Ал ушул ыйык нерсеге бүт жан дили менен умтулса гана өз кесибине ыйманы таза болсо гана Ата журт менен эл алдындагы милдетти аткарган болот» - деп жазган профессор Б. Алымов.

Адам баласы жаратылыштын бир бөлүгү. Ал жаратылышсыз жашап күн кечире албайт. Абадан дем алып, азык оокат, күн нурун, жылуулукту, курулуш материалдарын, кийим кече кыскасы бардык керектүү нерсени жаратылыштан алат. Ошондуктан жаратылыш бизге көзүбүздүн карегиндей керек, ага гумандуу мамиле жасап коргообуз зарыл. Адамзаттын жаратылышка жасаган мамилеси анын адамдык сапатына, ыйманына жараша болот. Мурдатан бери эле биздин жети атабыздан мурункулар жаратылышты ыйык тутуп ага гумандуу мамиле жасашкан.

Жараткан теңир жаратылышты абдан ыйык кылып жараткан. Анткени адам тиричилигине керек болгон бардык нерсени жаратылыштан алат. Ошондуктан ал жөнүндө кам көрүүнү эч качан эстен чыгарбоо керек. Ар бир инсан өз баласын кичинесинен эле жан жаныбарларга ырайымдуу мамиле жасоого, аларды сүйүүгө, коргоого тарбиялоо зарыл.

Адамзаттын жан-жаныбарларга көркөмдүүлүккө назик наристеликке болгон аёо сезимдеринин күчү, сүйүүсү илим чөйрөсүндө жаңыдан кадам шилтеген экологияны негиздеп, экологияга салым кошору шексиз.

Адам баласынын жашоо тиричилигиндеги эң асыл баа жеткис зарыл маселелердин бири болуп экология маселеси эсептелет. Бүткүл адамзат, бардык жан жаныбарлар жада калса сууда, деңиз, дарыяларда жашаган балыктардын миңдеген түрлөрү, тоолор, токойлор, агын суулар, жб. баары жаратылыштын бир бөлүгү. Европа мамлекеттеринде көп жерлерди жана аянттарды улуттук бактарга айландыруу маселеси чечилген. Башка маданияты өнүккөн мамлекеттерде,

өздөрүн кандай жакшы көрүшсө, жашаган жерин, айбанаттарды, токойлорду, айлана - чөйрөнү жана башка эң бийик даражада урматтап, жаратылыштын өсүп өнүгүшүнө, келечек муундарга берекелүү кызмат көрсөтүшүнө түздөн түз кам көргөн сыяктуу. Ата мекендин табиятын коргоого тарбиялоо үй - бүлөдө ата – эненин, балдар бакчасынын, мектептин орто жана жогорку окуу жайлардын жана коомчулуктун ыйык парзы болуп саналат.

Адам баласынын кайрымдуулугу, боорукерлиги мээнеткечтиги, каниетүүлүгү, адилетүүлүгү, ыймандуулугу, мекенди сүйүүсү, жаратылыштын баа жеткис байлыктарын айлана-чөйрөнүн экологиясын коргоого, сактоого бурулганда гана биз келечектеги жаш муундарга байыркы доорлордон бери жашап жаткан өсүмдүктөрдү, жан-жаныбарларды ж.б. сактап калабыз деген ыйык парз ар бир инсандын оюнан орун алуусу тийиш.

Ар бир эл, улут, мамлекет экологиялык жактан билимдүү, ар тараптан өнүккөн болуп табияттын мыйзам ченемдүүлүктөрү менен эсептешип, тынымсыз байланышта жашаса гана таза сапаттык генфондко ээ болуп, саясий социалдык жана экономикалык жактан өсүп өнүгөт.

Азыркы мезгилде адам пендеси жеке кызыкчылыгын жогору койгондуктан көптөгөн токойлордогу, бактардагы, эс алуучу жайлардагы ар түрдүү өсүмдүк жыгачтарынын кыйылып, жок болушу, биздин коомчулуктун жаратылышка болгон көз карашын тескери, терс көрүнүштөрү экендигин айтканда зээниң кейийт, ошентип табиятты чоң кыйроого учуратып жатабыз.

Адам баласы жаратылыш процесстерине улам активдүү кийлигишип жаткан илимий техникалык революциянын азыркы шарттарында курчап турган айлана- чөйрөнү коргоо эң бир курч жана актуалдуу проблемалардын бири болуп саналат. Ал глобалдуу мүнөзгө ээ. Аны чечүү биздин планетабызда жашап турган бардык адамзаттын күч аракетин талап кылат.

Ар бир адамда жаратылышка карата сарамжалдуу, аяр мамиле кылууга тарбиялоо, анын билимин кеңейтүү жана жаратылышты коргоого, курчап турган чөйрөнү өзгөртүүгө зарыл болгон ыгын өнүктүрүү азыркы учурдагы тарбия берүүнүн жана жалпы билим берүү системасынын ажырагыс бөлүгү болуп калды.

Үй-бүлөдө, балдар бакчасында, мектепте, орто жана жогорку окуу жайларында окутуунун жана тарбиялоонун бүтүндөй процесси окуучуда айлана-чөйрөнү коргоо маселесин чечүүгө граждандык жоопкерчилик сезимин тарбиялоого, жаратылышты сүйүүгө, жаратылышка мамиле кылуунун маданиятын, Айлана-чөйрөнү коргоонун талаптарын эске алуу менен калыптандырууга багытталган.

Адам баласынын иш аракети илимий техникалык революциянын өнүгүшү жаратылышка терс таасирин тийгизип, жер жүзүндөгү экологиялык тең салмактын бузулушуна алып келди.

Акыркы он жылдыкта планетаны булгоо өсүп кетти. Таза абаны, кычкылтектеги берген токой аянттары азайып, жер кыртышы бузулуп, дүйнөлүк океандар булганууда. Ошондой эле дүйнөлүк улуу көлдөр менен дарыялар да абдан булганган. Азыркы мезгилде адистердин изилдөөсү боюнча рак жана башка оорулардын сексен пайызы таза эмес суудан улам болгону далилденди.

Жаш муундардын табиятка болгон этият мамилесин калыптандыруу, тарбиялоо, аларды жаратылыш менен тааныштыруу, андагы өсүмдүк, жаныбарларды кеңири тааныштыруудан башталат.

Үй-бүлө жана мектеп, балдарды айлана-чөйрө менен тааныштырганда табияттын айтып бүткүс кооздугун туура кабыл алып түшүнүүсүн камсыз кылууга тийиш. Табиятты кабыл алуудагы сулуулукка таңдануу сезими жаштарды айлана-чөйрөнү жана табиятты коргоого шыктандырат.

Орто мектептерде, атайын жогорку билим берүүчү окуу жайларда жаштарды адабият, көркөм чыгарма менен тарбиялоо, абдан чоң роль ойнойт. Адабият – бул элдин турмушунун күзгүсү. Ошондуктан жашоо турмуш тиричиликте болуп жаткан кубулуштар, окуялар,

чагылдырылат. Айрыкча глобалдуу проблемалар адабий чыгармалардын негизги тематикасы. Мындай чыгармалар өз убагында көркөм элестүү чагылдырылган көптүн кызыгуусун көнөрбөс эмгек болуп кала берет.

Кыргыз элин бүт ааламга белгилүү кылган чыныгы инсан, көрүнүктүү жазуучубуз Ч. Айтматов өзүнүн жакынкы Европадагы жолугушууларында «Силер экология жөнүндө азыр айтып жатасыңар. Биздин түрк дүйнөдө мындан миң жыл мурда айтылып келген» - деп белгилеген. Экологиялык маселелер байыртадан эле козголуп келүүдө. Буга эң чоң мисал «Кожожаш» эпосу. Элдин түшүнүгүндө жаратылыш ыйык, аны коргоо инсандык парз. Эпосто Кожожаш мерген менен жаратылыштын ортосундагы мамилени көрсөтөт. Кожожаш өзүнүн колу менен кылганын мойну менен тартты- аскада камалып, сөөгү көмүлбөй карга-кузгунга жем болду. Демек жаратылышка ырайымсыз мамиле жасасаң, ал да ага ошондой мамиле кайтарат тура. Далай элди кызыктырган «Ак кеме» повести, мында Бугу эне жөнүндөгү уламыш аркылуу өткөндө адамзат жаратылышка кандай мамиледе болуп калышты - деген тымызын сырдуу үн угулат. Бул жөнүндө жазуучу жазылыш тарыхын эскерүүдө «Соң көлдөн келе жатып, кокусунан бугу аткандарга жолугуп, анан көңүлүм абдан чөгүп, ушул чыгарманын түпкү түйүлдүгү пайда болду» - деген. Бул повесте Орозкулдун жаратылышка кылган мамилесинен туяксыз калышы жаратылыштан алган жообу деп ойлойбуз.

Чыңгыз атабыздын «Кыямат» романында, экологиялык тарбия абдан курч берилген. Мисалы: карышкыр баланы өч алуу үчүн, ала качышы, өз уясындагы бөлтүрүктөрүнүн жок болгонуна ыза болушу, адам чыдагыс оор жаза. Адам пендесинин табиятка жасаган мыкаачылык мамилеси үчүн тарткан азабы.

Жаратылыш ыйык, анткени адамзат жашоо тиричилигине керек болгон, бардык зарыл нерсени табияттан алат, жараткандын берекеси.

Жаш муундарды жаш кезинен тартып табият менен этиет, таттуу мамиледе болууга тарбиялоо, ар бир ата-эненин жана педагогдун, коомдун милдети.

Элибизде кеп бар эмеспи «бир даракты кыйсаң, ордуна миң түп дарак эк» - деген, андыктан бир көчөттү кыйсак да, ордуна отургузууда ар бир адамзаттын алдындагы зарыл иш. Курчап турган чөйрөдөгү сулуулук жөнүндөгү ата-энелердин, мугалимдердин элестүү эмоционалдуу сөзү болбосо балдар сулуулукту таанып билүүсү кыйын. Сырттан көрүп байкоо жана угуу, көргөндү жана укканды баштан кечирүү-бул сулуулук дүйнөсүнө көз чаптыра турган биринчи терезе десек болот.

Табият жараткан жергебиздин теңдеш жок кооздуктары элдин оозеки чыгармаларында, сөз чеберлеринин ырларында шумдуктуудай сүрөттөлөт.

Жаш муундардагы сулуулукка болгон дилгирликти ойготууда Ысык-Көл, Соң-Көл, Чатыркөл, Сары-Челек, Кулунду өңдүү кооздукту, Кара-Алма, Орток, Кадуу, Жылан Темир, Арсланбап өңдүү ааламдагы токойлорду Алай, Суусамыр өңдүү жайыттардын кереметтүү ажайып келбетин жаш муундарга ачып көрсөтө алсак, өлкөбүздүн, жаратылышыбыздын кооздугун жеткирсек, аны сүйүүгө, туюуга, коргоого, ата мекенин жан дили менен ардактоого тарбиялоо баарыбыздын милдетибиз.

Ар бир адам табиятты жан дили менен сүйүп, аны коргоого дайым даяр болуусу керек. Адам өзү жаратылыштын бир бөлүгү экендигин эч качан эстен чыгарбоосу зарыл, ар дайым абанын тазалыгын сактап, ал үчүн кам көрүү ар бир адамзаттын алдындагы милдети.

Колдонулган адабияттар:

1. Комиссаров Б.Д. Методологические проблемы школьного биологического образования-м: «Просвещение 1997.
2. Бабанский Ю.К. Салстенин В.А. Педагогика: Учеб Пособие для студентов пединститутов. М.Просвеүение 1981.
Справочник натуралиста М. Мир 1990.